

Alina Matlakiewicz
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

EDUKACJA SENIORÓW W WIELKIEJ BRYTANII – UNIWERSYTETY TRZECIEGO WIEKU

Edukacja seniorów jest dopełnieniem i uwieńczeniem całego systemu edukacyjnego, umożliwiając faktyczne kształcenie w ciągu całego życia człowieka. W Polsce dostępność do Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW) – najbardziej powszechnej formy kształcenia ludzi starszych – ogranicza się do ich funkcjonowania na terenie dużych, głównie akademickich miast. Warto zatem przyjrzeć się, w jaki sposób poradzono sobie z problemem dotarcia do osób starszych w ich miejscach zamieszkania w Wielkiej Brytanii, gdzie działa ok. dwieście pięćdziesiąt lokalnych UTW, skupiając ok. trzydziestu trzech tysięcy osób¹.

Koncepcja Uniwersytetów Trzeciego Wieku (the Third Age Universities) przybyła do Wielkiej Brytanii z Francji, gdzie pierwszy *L'Universite du Troisieme Age* rozpoczął swoją działalność w Tuluzie w 1973 r. za sprawą Pierre'a Vellasa. Jak podaje O. Czerniawska, powstały one na bazie dwóch procesów: starzenia się społeczeństwa oraz ruchów młodzieży, głównie akademickiej. Utworzenie uniwersytetu miało z jednej strony skonfrontować młodych z doświadczeniem ludzi starszych oraz być odpowiedzią na potrzeby wzrastającej liczebnie grupy „trzeciego wieku”². Obecnie powstawanie Uniwersytetów Trzeciego Wieku wiąże się ściśle z pierwszym z wymienionych procesów, stając się odpowiedzią na potrzeby ludzi starszych. W Unii Europejskiej wzrasta odsetek osób starszych w populacji (powyżej 65 roku życia), wynosząc obecnie około 15%. Na każde pięć młodych osób poniżej 20 roku życia przypada sześć osób w wieku 20–39 lat, pięć osób w wieku 40–60 lat oraz cztery osoby powyżej 60 roku życia, z których jedna na pięć ma 80 lat i więcej. Wydłuża się również średnia długość życia, wynosząc 72 lata dla mężczyzn i 78 lat dla kobiet. Demografowie przewidują, że w 2020 r. 25%

¹ U3A National Office, *Retired? Now's the time to let yourself grow*, London, s. 2.

² O. Czerniawska, *Edukacja osób „Trzeciego Wieku”*, [w:] *Wprowadzenie do andragogiki*, red. T. Wujek, Warszawa 1996, s. 232–233 oraz eadem, *Pierre Vellas – twórca Uniwersytetu Trzeciego Wieku w przestrzeni jednostkowej i społecznej*, [w:] *Przestrzeń życiowa i społeczna ludzi starszych*, red. M. Dzięgielewska, Łódź 2000, s. 195.

populacji osiągnie wiek 60 lat i powyżej³. Sytuacja taka jest wynikiem ujemnego przyrostu naturalnego, co oznacza, że dzietność spadła poniżej zastępowalności pokoleniowej.

Powyższe dane statystyczne wskazują na to, że coraz więcej ludzi przez coraz dłuższy czas żyje bez pracy, mogą poświęcić go na rozwój, samokształcenie i pogłębianie zainteresowań. Wielu z nich straciło swoich partnerów życiowych, zatem często cierpią z powodu samotności. Pewną odpowiedzią na ich potrzeby, nie tylko edukacyjne, ale i społeczne, mogą być Uniwersytety Trzeciego Wieku. A. Kamiński zauważa:

Wiemy już dziś wiele o tym, co sprzyja odrzucaniu zgrzybiałości – jest to nade wszystko aktywność ceniona i użyteczna oraz żywa tendencja do zaspokajania zainteresowań. Użyteczna praca i pozasobiste zainteresowania – oto dwa eliksiry wydłużające młodość poza sześćdziesiątkę. Przygotowania do tego okresu należy rozpocząć wcześnie. Właściwie jest nim całe nasze dorosłe życie. [...] Człowiek starszy na ogół zachowuje się tak, jak zachowywał się przed starością⁴.

„Kto je przeżyje pusto, będzie miał smutną starość”⁵ – dodaje O. Czerniawska.

Odzwierciedleniem powyższych stwierdzeń jest fakt, że większość uczestników UTW stanowią osoby o wykształceniu przynajmniej średnim, co może wskazywać na ich wyższe aspiracje edukacyjne. Zatem mniej prawdopodobne jest uaktywnienie do brania udziału w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku starszych osób z grup zaniedbanych edukacyjnie, co niekiedy bywa zarzutem wysuwany w stosunku do tych instytucji⁶. Niemniej UTW stanowi odpowiedź na potrzeby osób starszych, umożliwiając im aktywne zagospodarowywanie czasu wolnego.

W 1981 r. na świecie istniało już około stu siedemdziesięciu tych ciekawych instytucji kształcących i angażujących w swoją działalność ludzi starszych⁷. Pierwszy UTW w Wielkiej Brytanii powstał jednak dopiero w 1982 r. w Cambridge. U podłoża jego funkcjonowania leżały następujące zasady:

Uniwersytet Trzeciego Wieku powinien skupiać osoby, które podejmują kształcenie oraz pomagają innym w nauce. Ci, którzy nauczają, powinni być zachęcani do uczenia

³ European Association for the Education of Adults, *Older Adults as Helpers in Learning Processes*, Barcelona 1997, s. 23. W 1999 r. po raz pierwszy w powojennej Polsce odnotowano ujemny przyrost naturalny, zatem proces starzenia się społeczeństwa nie tylko dotyczy krajów rozwiniętych zachodniej Europy, ale w coraz większym stopniu również krajów centralnej i wschodniej Europy: por. M. Henzler, *Model 2 + 0*, „Polityka” 15 I 2000 oraz E. Nowakowska, *Skąd się nie biorą dzieci*, *ibidem*.

⁴ A. Kamiński, *Studia i sztuce pedagogiczne*, Warszawa 1978, s. 359, 375.

⁵ O. Czerniawska, *Edukacja osób...*, s. 220.

⁶ P. Baynes, H. Marks, *Adult Education Auxiliaries and Informal Learning*, [w:] *A History of Modern British Adult Education*, wyd. R. Fieldhouse, Leicester 1998, s. 323.

⁷ *Ibidem*, s. 322.

się, a ci, którzy uczą się, powinni również nauczać lub w inny sposób wspierać funkcjonowanie instytucji. Program kształcenia UTW powinien być tak szeroki, jak tylko jego ludzkie i finansowe zasoby na to pozwalają. Wynagrodzenia nie będą wypłacane żadnemu członkowi Uniwersytetu za nauczanie lub inną aktywność wspomagającą⁸.

Zaproponowany brytyjski model Uniwersytetu Trzeciego Wieku w znaczącym stopniu odbiegał od rozwiązań francuskich, gdzie akcentowano podejmowanie współpracy z uczelniami szkolnictwa wyższego. Ponadto w uniwersytetach francuskich naucza głównie kadra akademicka, podczas gdy – zgodnie z założeniami – brytyjskie UTW bazują na wzajemnej pomocy członków, którzy przejmują funkcję nauczycieli (przy jednoczesnej roli uczniów). Z tych powodów brytyjskie UTW początkowo nie zostały zaakceptowane przez Międzynarodową Organizację Uniwersytetów Trzeciego Wieku (*Association Internationale des Universites du Troisieme Age AIUTA*), założoną w 1975 r. Dopiero w 1993 r. wprowadzono poprawki do statutów UTW, uwzględniając odrębności i różnice narodowe, co dotyczyło również instytucji brytyjskich. Od tego momentu również Wielka Brytania ma swojego przedstawiciela we władzach AIUTA⁹.

Lokalny Uniwersytet Trzeciego Wieku w Wielkiej Brytanii może zostać założony przez każdego; nie istnieją również ograniczenia odnośnie do miejsca powołania. Wielkość instytucji różni się znacznie pomiędzy sobą: od liczących kilkaset członków po małe grupy w niewielkich miejscowościach. Szczególnie w większych UTW organizatorzy starają się zachować w programie kształcenia równowagę pomiędzy przedmiotami akademickimi a zajęciami praktycznymi, niemniej ich oferta w znaczącym stopniu jest zależna od możliwości i zdolności członków danego Uniwersytetu do prowadzenia przez nich zajęć o różnej tematyce. Obecnie niekiedy brytyjskie UTW współpracują z instytucjami szkolnictwa wyższego. Większość jednak pozostaje zupełnie niezależnymi ośrodkami kształcącymi ludzi starszych, spełniającymi oprócz funkcji poznawczych również integracyjne i terapeutyczne¹⁰.

Zajęcia niektórych Uniwersytetów Trzeciego Wieku odbywają się w wynajętych lub bezpłatnie udostępnianych pomieszczeniach; inne organizują swoje spotkania w domach prywatnych. Wśród wszystkich członków UTW dominującą liczebnie grupę stanowią kobiety. Brytyjskie UTW nie stawiają żadnych wymagań odnośnie do poziomu wykształcenia czy wieku, jednakże uczestnikami są głównie osoby będące już na emeryturze, posiadające wykształcenie średnie i powyżej,

⁸ *Ibidem*, s. 322–323.

⁹ *Ibidem*, s. 323.

¹⁰ E. A. Wesołowska, *Uniwersytet Trzeciego Wieku w Toruniu*, „Edukacja Dorosłych” 1994, nr 1, s. 95.

reprezentujące klasę średnią. Członkowie Uniwersytetów są zobowiązani płacić niezbyt wysokie składki. Zajęcia odbywają się głównie w ciągu dnia, tylko niekiedy wieczorami.

Program oraz rozwiązania organizacyjne zostaną omówione poniżej na przykładzie Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Guildford¹¹ (obejmującego swoim zasięgiem cały region), który to Uniwersytet rozpoczął działalność w 1984 r., obecnie będąc jednym z największych UTW w całym kraju. Jego założycielką jest Margot Clegg – obecnie Prezydent UTW w Guildford oraz członek komitetu członkowskiego. Początkowo Uniwersytet zrzeszał trzydzieści osób, które spotykały się raz w miesiącu. Wówczas uczestnicy płacili po pięćdziesiąt pensów za zajęcia, w których brali udział. W 1999 r. opłata roczna wynosiła dwanaście funtów, co jest bardzo niskim kosztem uczestnictwa. Tak nieznaczne obciążenie finansowe uczestników jest możliwe dzięki temu, że zarówno nadzorujący pracę Uniwersytetu, jak i nauczyciele (często będący emerytowanymi nauczycielami) są członkami UTW, a tym samym wykonują powierzoną im pracę bezpłatnie¹².

UTW w Guildford należy do Zarządu Uniwersytetów Trzeciego Wieku, zachowując jednak swoją silną odrębność ze względu na warunki i potrzeby lokalne. Jego działania są koordynowane przez sekretarzy i komitet nadzorczy, wybieranych na corocznym spotkaniu generalnym. Do współpracy są zapraszane wszystkie chętne do podjęcia działań na rzecz uczelni osoby, nie oferuje się im jednak gratyfikacji finansowej. Członkowie Uniwersytetu Trzeciego Wieku są zachęceni do inicjowania nowych zajęć, jeśli tylko są w stanie je poprowadzić. Grupy spotykają się w różnych miejscach, płacąc za wynajmowane pomieszczenia. Niekiedy mniejsze grupy spotykają się w domach prywatnych.

Program Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Guildford obejmuje szeroki zakres tematyczny. Co roku wydawany jest poradnik, który zawiera informacje dotyczące tematyki, miejsca oraz daty zajęć poszczególnych grup. Średnio jedna grupa odbywa zajęcia dwa razy w miesiącu. Tematyka jest przyporządkowana do szerszego obszaru problemowego, dając tym samym zainteresowanym wstępną orientację. Obszary problemowe obejmują (w nawiasach podano liczbę grup zajęć): sztukę i rzemiosło (9), nauki humanistyczne (13), literaturę (10), nauki ścisłe i społeczne (16), języki obce (19), zdrowie i fitness (8), gry i kluby (8)¹³.

¹¹ Guildford jest miastem założonym około 500 r. naszej ery, położonym na pld.-wsch. od Londynu (około 45 km). Zaliczane jest do jednych z najdroższych miejscowości Wielkiej Brytanii, jeśli chodzi o ceny ziemi i domów, co powoduje, że zamieszkuje go głównie ludność rasy białej.

¹² Dane pochodzą z wywiadu z p. Margot Clegg, przeprowadzonego w styczniu 1999 r. w jej domu w Guildford. Autorka pracy miała również okazję uczestniczyć w dorocznym wykładzie dla członków UTW na Uniwersytecie Surrey w Guildford 11 I 1999 r.

¹³ U3A Guildford Area, *University of the Third Age Autumn to Summer Programme 1998–1999*, Guildford 1998, s. 5–9.

Można w programie tej uczelni zauważyć przewagę przedmiotów akademickich nad zajęciami praktycznymi. Dla przykładu, w roku akademickim 1998/99 zajęcia z zakresu literatury obejmowały następujące tematy: Czytelnictwo w czasie wolnym (17 spotkań); Sztuka grecka i mitologia (8); Literatura grecka (9); Poezja (8); Sztuka czytania I (17); Sztuka czytania II (8); Odśwież „swojego Szekspira” (8); Teatr współczesny (9); Warsztaty pisarskie (7); Wybór książek (9). Zajęcia z obszaru problemowego gry i kluby w tym samym roku proponowały następujące zajęcia: Brydż dla początkujących (19 spotkań); Brydż I (32); Brydż II (17); Brydż III (17); Brydż dla zaawansowanych (8); Scrabble (15); Kule (32); Grupa działkowców (9)¹⁴.

Wszyscy członkowie Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Guildford są automatycznie członkami Klubu Miłośników Teatru i Koncertów, który organizuje wyjazdy na przedstawienia i koncerty. Ponadto raz w miesiącu organizowane są specjalne dodatkowe spotkania, otwarte dla wszystkich zainteresowanych członków UTW. W roku akademickim 1998/99 odbyły się następujące spotkania specjalne:

1998

- 28 IX – Wendy Suart, Wspomnienie z Borneo;
- 26 X – Doroczne spotkanie generalne UTW w Guildford;
- 30 XI – Michael Charlesworth, Szekspir;

1999

- 25 I – Deya O’Connor, Mniejszości w Chinach;
- 22 II – Richard Merriweather, Prawdziwa historia wyścigu jachtów dookoła świata 1997;
- 29 III – Peter Aylett, Świat arabski;
- 26 IV – wyprzedaż – przynieś i kup;
- 28 VI – dr J. Waddell, Zima w północnej Kanadzie;
- 19 VII – Roger Marjoribanks, Spacer poprzez millenium¹⁵.

Dodatkowo dwa razy do roku spotykają się prowadzący zajęcia. Raz w roku organizowany jest świąteczny koncert kolęd „Śpiewanie dla przyjemności” oraz wykład na Uniwersytecie Surrey w Guildford, z którym UTW współpracuje.

Z powyższej analizy wynika, że Uniwersytet Trzeciego Wieku w Guildford oferuje szeroki wybór problematyki do studiowania, organizując również imprezy kulturalne i zajęcia czasu wolnego. Do uniwersytetu corocznie przyłączają się nowi członkowie. Ta duża popularność UTW w Guildford wskazuje na odpowiednie

¹⁴ *Ibidem*, s. 6 i 9.

¹⁵ *Ibidem*, s. 26.

przygotowanie i adekwatność propozycji oferowanych ludziom „trzeciego wieku” w tym regionie.

Podsumowując można stwierdzić, że oferta edukacyjna i działania brytyjskich Uniwersytetów Trzeciego Wieku charakteryzują się dużą różnorodnością, a także elastycznością form oraz zdolnością adaptacji do zmieniającej się rzeczywistości i potrzeb swoich członków. Tym sposobem potrzeby i możliwości ucznia starszego są stawiane w centrum. Większe placówki starają się zachować równowagę pomiędzy przedmiotami akademickimi i praktycznymi. Zajęcia są uzupełniane wycieczkami, udziałem w imprezach kulturalnych i okolicznościowych. Niektóre UTW współpracują z uczelniami wyższymi, większość jednak działa w środowisku lokalnym i w porozumieniu z lokalnymi władzami edukacyjnymi, kolegiami edukacji dalszej, organizacjami wolontarystycznymi – które udzielają wsparcia Uniwersytetom w zakresie wynajmowania sal, niekiedy przygotowując wspólne inicjatywy.

Należy podkreślić, że specyficzną cechą Brytyjskich Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest ich sposób funkcjonowania na zasadzie grup wzajemnej pomocy, które są prowadzone przez i dla ludzi starszych. Członkowie wykonują wszystko charytatywnie, wzajemnie sobie pomagając. Takie założenia UTW uaktywniają wielu seniorów, wzmacniając jednocześnie ich poczucie przynależności i samo-realizacji. Przełamują tym samym stereotypowe postrzeganie ludzi starszych jako osób mało aktywnych.